

უვალოდ თავისუფლებათა დაცვითი პირთა მდგომარეობა

*ამონარიდი 25-ე საერთო ანგარიშიდან [CPT/Inf (2016) 10],
2016 წლის აპრილი*

შესავალი შენიშვნები

67. CPT თავის საქმიანობათა მე-11 საერთო ანგარიშში 2000 წელს მოკლედ შეეხო უვალოდ თავისუფლებათა დაცვითი პირთა და სხვა გრძელვადიან პატიმართა საკითხს. კერძოდ, მან გამოხატა შეშფოთება იმის გამო, რომ ამგვარ პატიმრებს ხშირად აკლიათ სათანადო მატერიალური პირობები, აქტივობები და ადამიანური კონტაქტები; მათ მიმართ სისტემატურად გამოიყენება საგანგებო შეზღუდვები, რაც, სავარაუდოდ, ამძაფრებს გრძელვადიანი პატიმრობის საზიანო ეფექტს. კომიტეტი მიიჩნევს, რომ დროა გადაიხედოს უვალოდ თავისუფლებათა დაცვითი პირთა მდგომარეობა ევროპაში, ბოლო 15 წლის ვიზიტების გამოცდილებაზე დაყრდნობით და ევროპულ და საერთაშორისო დონეზე მიღწეული განვითარების გაზიარებით, განსაკუთრებით, ევროპის საბჭოს მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციის Rec(2003)23 გათვალისწინებით, რომელიც შეეხება ციხის ადმინისტრაციის მხრიდან უვალო თავისუფლებათა დაცვითი პირებისა და გრძელვადიანი პატიმრების მართვას.¹

უვალო თავისუფლების აღკვეთა

68. CPT-თვის უვალო თავისუფლების აღკვეთა არის განუსაზღვრელი ხანგრძლივობის სასჯელი. მას სასამართლო აკისრებს უშუალოდ სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენისათვის და მოითხოვს დამნაშავის პატიმრობას მისი ბუნებრივი სიცოცხლის ბოლომდე ან გათავისუფლებამდე სასამართლო, კვაზისასამართლო, აღმასრულებელი ან ადმინისტრაციული პროცესის გზით, რომელიც დაადგენს, რომ პატიმარი აღარ უქმნის რისკს საზოგადოებას. მინიმალური პერიოდი, რომელიც

¹ იხ. ასევე ციხის ევროპული წესები (2006) და ბოლო დროს გადასინჯული გაეროს სტანდარტული მინიმალური წესები პატიმართა მოპყრობის შესახებ („ნელსონ მანდელას წესები“ – 2015);

Note: This text has been updated in 2015.

See „Juveniles deprived of their liberty under criminal legislation”, 24th General Report of the CPT.

პატიმარმა უნდა გაატაროს დაწესებულებაში პირობით გათავისუფლებით პირველად სარგებლობამდე განსხვავდება ქვეყნების მიხედვით. ყველაზე დაბალია 12 (მაგალითად, დანიასა და ფინეთში) და 15 წელი (მაგალითად, ავსტრიაში, ბელგიაში, გერმანიასა და შვეიცარიაში) და ყველაზე მაღალია 40 წელი (მაგალითად, თურქეთში, დანაშაულებათა ერთობლიობის ზოგიერთ შემთხვევაში). ქვეყანათა უმეტესობას უვადო თავისუფლების აღკვეთის მინიმალურ ხანგრძლივობად დადგენილი აქვს 20-დან 30 წლამდე. გაერთიანებული სამეფოს იურისდიქციით, დაწესებულებაში გასატარებელი ვადის მინიმუმს ადგენს საქმის განმხილველი მოსამართლე გადაწყვეტილების მიღების მომენტში; ამასთან დაკავშირებით, კანონმდებლობა არ განსაზღვრავს აბსოლუტურ მინიმუმს. ზოგიერთ სხვა ქვეყანას (მაგ. ბულგარეთს, ლიტვას, მალტას, ნიდერლანდების სამეფოს და, ზოგიერთი დანაშაულისათვის, უნგრეთს, სლოვაკეთის რესპუბლიკასა და თურქეთს) უვადო პატიმრებისათვის არ აქვს პირობითი გათავისუფლების სისტემა. ასე რომ, მათ შემთხვევაში უვადო პირდაპირი მნიშვნელობით უვადოს - სიცოცხლის ბოლომდე პატიმრობას ნიშნავს (იხ. აგრეთვე პუნტი 73). მეორე მხრივ, ევროპის საბჭოს ზოგიერთი წევრი სახელმწიფოს კანონმდებლობა საერთოდ არ ითვალისწინებს უვადო თავისუფლების აღკვეთას². ამის ნაცვლად, განსაკუთრებით სერიოზული დანაშაულებისათვის არსებობს გრძელვადიანი პატიმრობა, ჩვეულებრივ, 20-დან 40 წლამდე.

უვადო თავისუფლების აღკვეთის კონცეფციის ისტორია

69. ისტორიულად, უვადო თავისუფლების აღკვეთა შინაარსით სიკვდილით დასჯას უკავშირდება და თანდათანობით ხდება განსაკუთრებით სერიოზული დანაშაულებისათვის დასჯის ალტერნატიული საშუალება. თუმცა, ამ ჩანაცვლების თავდაპირველი მიზანი სულაც არ ყოფილა მსჯავრდებულის მდგომარეობის შემსუბუქება. პირიქით, შუასაუკუნეობრივი თვალსაზრისით - რომელიც საუკუნეების მანძილზე შენარჩუნდა - უვადო თავისუფლების აღკვეთა, მძიმე შრომასა და განმარტოებით პატიმრობასთან ერთად, სიკვდილის უარესი ალტერნატივა იყო დამნაშავეებისათვის. ანალოგიური მსჯელობით, ერთ-ერთი არგუმენტი სიკვდილის დასჯის დასაბრუნებლად სწორედ ის გახლდათ, რომ უვადო თავისუფლების აღკვეთა, მძიმე შრომასთან ერთად, ზედმეტად მკაცრი სასჯელია, რაც მეტად აზიანებს ადამიანს და ბევრად სასტიკია, ვიდრე სასჯელის უკიდურესი ზომა - სიკვდილი. დღევანდელი გადმოსახედიდან, სავსებით დაუშვებელია უვადო თავისუფლების აღკვეთის (ან ნებისმიერი სხვა ტიპის პატიმრობის) დამატებით დამძიმება ციხეში განსაკუთრებით მძიმე პირობების შექმნით. თუმცა, ამგვარი თვალსაზრისი ჯერ კიდევ მყარად არის გამჯდარი სხვადასხვა ევროპული ქვეყნის საზოგადოებებში.

² მაგალითად, ანდორა, ბოსნია და ჰერცეგოვინა, ხორვატია, მონტენეგრო, პორტუგალია, სან მარინო, სერბეთი, სლოვენია და ესპანეთი. გარდა ამისა, პრაქტიკულად არასოდეს დაუკისრებიათ უვადო თავისუფლების აღკვეთა ისლანდიასა და ლიხტენშტეინში.

ევროპის საბჭოს ბევრ წევრ სახელმწიფოში უვადო თავისუფლების აღკვეთის კონცეფცია 1990-იან წლებში შემოიღეს, ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 ოქმის რატიფიკაციის კვალად, რომელიც სიკვდილის დასჯის გაუქმებას ითვალისწინებდა. ევროპის საბჭოს წევრ სახელმწიფოთა შორის უკანასკნელი სიკვდილით დასჯა 1997 წელს განხორციელდა, 2013 წლიდან კი ევროპის ქვეყნების კანონმდებლობებში სიკვდილით დასჯა გაუქმებულია (ბელორუსის გამოკლებით)³. თუმცა, ბევრ ქვეყანაში მიაჩნდათ, რომ საზოგადოება მხოლოდ იმ შემთხვევაში დაუჭერდა მხარს სიკვდილით დასჯის გაუქმებას, თუ ის საკმარისად მკაცრი სასჯელით ჩანაცვლდებოდა. შედეგად, სიკვდილმისჯილ პირებს სასჯელი უვადო თავისუფლების აღკვეთით შეეცვალათ, მაგრამ უვადო თავისუფლების აღკვეთის აღსრულებასთან დაკავშირებით მეტად უფრო დეტალური დაგეგმვა საჭირო. ამავე დროს, CPT-ის არსებობის 25-ზე მეტი წლის მანძილზე, უვადო თავისუფლების აღკვეთის მისჯის შემთხვევათა მნიშვნელოვანი ზრდა შეინიშნება. როგორც ჩანს, ეს ორი ფაქტორის შედეგია, ესენია: ევროპის მასშტაბით სიკვდილის დასჯის გაუქმება ან შეჩერება და მძიმე დანაშაულებთან მიმართებით წევრი სახელმწიფოების მსჯავრდების პოლიტიკა. უკანასკნელი ხელმისაწვდომი სტატისტიკით⁴, 2014 წელს ევროპის საბჭოს წევრ სახელმწიფოებში მთლიანად, დაახლოებით 27,000 უვადო პატიმარი იყო. 22 ქვეყნის მაგალითზე - რომელთათვისაც შესაბამისი მონაცემები უფრო ხანგრძლივი პერიოდისთვისაა ხელმისაწვდომი - შეიძლება ითქვას, 2004-დან 2014 წლამდე უვადო პატიმართა რიცხვი 66%-ით გაიზარდა. გარდა ამისა, უსაფრთხოების ან საზოგადოების დაცვის მიზნით, 2014 წელს, დაახლოებით, 7,500 პირი განუსაზღვრელი ვადით პატიმრობაში იმყოფებოდა ევროპის საბჭოს სხვადასხვა წევრ სახელმწიფოში (კონკრეტულად კი გაერთიანებულ სამეფოში (ინგლისსა და უელსში), გერმანიაში, იტალიასა და შვეიცარიაში).

70. 1990-იან წლებში ცენტრალური და აღმოსავლეთი ევროპის კომუნისტურმა ქვეყნებმა ყველა შემსუბუქებული და ახალი უვადო თავისუფლების აღკვეთის სასჯელისთვის ბლანკეტურ მინიმუმად 20-დან 35 წლამდე პატიმრობა დააწესეს, ამ ვადის გასვლამდე ყოველგვარი ინდივიდუალური ფაქტორის გათვალისწინების გარეშე. მსგავსად, ბევრმა სახელმწიფომ ვერ შეძლო უვადოდ თავისუფლება აღკვეთილ პირთა ინდივიდუალურ საჭიროებებზე მორგებული რეჟიმის ჩამოყალიბება. ამის ნაცვლად, მიიჩნეოდა, რომ ყველა ასეთი პატიმარი „საშიშა“ და მუდმივ მკაცრ კონტროლს საჭიროებს. ამჟამად, 20-25 წლის შემდეგ, ზოგიერთი პატიმარი უახლოვდება მომენტს, როცა შეიძლება დადგეს მათი პირობით გათავისუფლების საკითხი და აშკარა ხდება, რომ ცოტა რამ გაკეთდა ამგვარ პატიმართათვის საზოგადოებაში დაბრუნების რეალისტური იმედის მისაცემად. ცხადია, ამ პატიმართა გარეთ, საზოგადოებაში

³ მორატორიუმი სიკვდილით დასჯის გაუქმებაზე მიიღო რუსეთის ფედერაციამ.

⁴ ევროპის საბჭოს დასჯადი დანაშაულების წლიური სტატისტიკა (Council of Europe Annual Penal Statistics (SPACE)) 2004.8 და 2014.7

ფუნქციონირების უნარი სერიოზულად დააზიანა ციხეში ხანგრძლივმა უარყოფითმა მოპყრობამ, ოჯახსა და მეგობრებთან ურთიერთობის მკაცრმა შეზღუდვამ, გათავისუფლებისათვის სრულიად მოუმზადებლობამ ან რეინტეგრაციის დაუგეგმობამ.

ზოგიერთმა ზემოხსენებულმა ქვეყანამ გააანალიზა უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილ პირთა გათავისუფლებისათვის მომზადების საჭიროება. ამ ქვეყნებმა, მათ მსგავსად, რომლებმაც სიკვდილით დასჯა ბევრად ადრე გააუქმეს, დაადგინეს სასამართლო, კვაზისასამართლო, ადმინისტრაციული ან აღმასრულებელი პროცედურები, რითაც ინდივიდუალურად შეფასდება უვადო პატიმართა გათავისუფლების საკითხი. განვითარდა პატიმართა ინდივიდუალურ ქვევაზე მორგებული რეჟიმი, რაც მათ განათლებასა და სამუშაოს სთავაზობს. გარდა ამისა, სადაც ეს შესაძლებელია, გაძლიერდა კონტაქტები გარესამყაროსთან, განსაკუთრებით, ოჯახებთან. სასჯელის მოხდის პროცესში პატიმართა პროგრესირებასთან ერთად ჩაერთვნენ საზოგადოებრივი და საქველმოქმედო სააგენტოები. ეს ყველაფერი ემსახურება, ერთი მხრივ, მათი „ადამიანურობის“ შენარჩუნებას და, მეორე მხრივ, გათავისუფლებისათვის მომზადებას. ციხის ადმინისტრაციისათვის გამოწვევაა უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილ პირთა მართვა დადებითი ატმოსფეროს შესანარჩუნებლად, განსაკუთრებით, უვადოდ თავისუფლების აღკვეთის პირველ დეკადაში, ზოგჯერ კი ზოგიერთი ასეთი პატიმრის ასაკში შესვლისას. ამ სახელმწიფოთა გამოცდილება ცოდნის კარგი წყაროა იმ საშუალებების შესამუშავებლად, რომლებიც საჭიროა განუსაზღვრელი ვადით თავისუფლებააღკვეთილ პირთა უფლებების დასაცავად, რამდენადაც ვადის განუსაზღვრელობა, თავისთავად, პატიმარს უქმნის განსაკუთრებულ ფსიქოლოგიურ სტრესს, მიუხედავად იმისა, რამდენ ხანს გასტანს იგი.

CPT- ს მიგნებები ვიზიტების განმავლობაში

71. CPT-მ მოინახულა სასჯელაღსრულების უამრავი დაწესებულება მთელ ევროპაში, სადაც უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილი პირები ცხოვრობდნენ. ასეთ პატიმართა ცხოვრების პირობები ძალიან განსხვავდებოდა თითოეულ დაწესებულებაში. ბევრ ქვეყანაში უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილი პირები, ჩვეულებრივ, სხვა პატიმრებთან ერთად ცხოვრობდნენ და რეჟიმის თვალსაზრისით მსგავსი უფლებებით სარგებლობდნენ (დასაქმება, საგანმანათლებლო და რეკრეაციული აქტივობები). გარესამყაროსთან ურთიერთობაც ანალოგიურად ჰქონდათ. თუმცა, რიგ ქვეყნებში - მათ შორის, სომხეთში, აზერბაიჯანში, ბულგარეთში, საქართველოში, ლატვიაში, მოლდოვაში, რუმინეთში, რუსეთის ფედერაციაში, თურქეთსა (მხოლოდ პატიმრები, რომელთაც მისჯილი აქვთ დამამძიმებელი საფუძვლით უვადოდ თავისუფლების აღკვეთა) და უკრაინაში⁵ უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილი პატიმრები,

⁵ ზოგიერთ ქვეყანაში (მაგალითად, ჩეხეთის რესპუბლიკაში, ლიტვასა და

როგორც წესი, სხვა პატიმრებისაგან განცალკევებით ცხოვრობენ. ზოგიერთ ქვეყანაში CPT-მ აღმოაჩინა, რომ უვადო თავისუფლებააღკვეთილი პატიმრებს ჰქონდათ ძალიან მწირი რეჟიმი და ექვემდებარებოდნენ უსაფრთხოების დრაკონულ ზომებს. მაგალითისათვის, უვადო თავისუფლებააღკვეთილ პირებს კეტავდნენ თავიანთ საკნებში (მარტო ან წყვილად) დღეში 23 საათის განმავლობაში. მათ არ ჰქონდათ უფლება, შეერთებოდნენ სხვა - თუნდაც უვადო - პატიმრებს, რომლებიც მეზობელ საკნებში ცხოვრობდნენ (არც გარე აქტივობების დროს), ასევე არ ჰქონდათ მუშაობის უფლება და სრულებით არ სთავაზობდნენ მიზნობრივ აქტივობებს. გარდა ამისა, ზოგიერთ ქვეყანაში უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილ პატიმრებს სისტემატურად ადებდნენ ბორკილებს ან ჩხრეკდნენ გამიშვლებით საკნიდან გაყვანის წინ. ზოგიერთ დაწესებულებაში ასეთ პატიმრებს დამატებით ახლდა ორი ოფიცერი და ძალიან საკნის გარეთ ნებისმიერი გადაადგილებისას.

გარდა ამისა, რიგ დაწესებულებებში პატიმართა მიმართ სრულიად ანაქრონისტულ მეთოდებს მიმართავდნენ, რომელთა ერთადერთი მიზანი იყო დამატებითი დასჯა და პატიმართა შეურაცხყოფა (მაგალითად, საწოლზე დაწოლის აკრძალვა მთელი დღის განმავლობაში; ვალდებულების დაკისრება, რომ: ოფიცრის მიერ საკნის კარის გაღებისას, გაემეორებინა სისხლის სამართლის კოდექსის ის მუხლი, რომლის მიხედვითაც მას მსჯავრი დაედო; ასევე, ჩაეცვა კონკრეტული ფერის პატიმრის ფორმა და სხვ.). CPT-ს აზრით, ამგვარი პრაქტიკა პატიმარს აშკარად ადამიანურ სახეს აკარგვინებს და მძიმედ შეურაცხყოფს, რაც მიუღებელია.

ასევე აღსანიშნავია, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილ პირებს ძალიან შეზღუდული აქვთ გარე სამყაროსთან კონტაქტის უფლება (განსაკუთრებით, ვიზიტები) და სხვა მსჯავრდებულებთან შედარებით მნიშვნელოვნად დაბალია.

72. ზოგიერთ ზემოხსენებულ ქვეყანაში, ბოლო წლებში ციხის ხელმძღვანელობამ გადადგა გარკვეული ნაბიჯები უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილ პირთა პირობების გასაუმჯობესებლად. კერძოდ, მათ სთავაზობენ დასაქმებას და სხვა მიზნობრივ აქტივობებს (ასევე მეტ კავშირს სხვა უვადო პატიმრებთან), ამასთან, უსაფრთხოების ზომების გამოყენებისას მიმართავენ უფრო ინდივიდუალიზებულ მიდგომას. თუმცა, კვლავ ბევრი რამ რჩება გასაკეთებელი იმისათვის, რომ ვითარება დამაკმაყოფილებელი გახდეს. სამწუხაროდ, დაკისრებული სასჯელის აღსრულების პოლიტიკა ჯერ კიდევ მნიშვნელოვანწილად ეფუძნება პრეზუმფციას, რომ უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილი პირები განსაკუთრებით საშიში არიან და მათთვის განსაზღვრული რეჟიმი ამა თუ იმ ფორმით ასევე სადამსჯელო უნდა იყოს.

სლოვაკეთში) უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილი პირები გარკვეული დროის განმავლობაში ცალკე უნდა იმყოფებოდნენ (10-დან 15 წლამდე), ვიდრე დაუშვებენ მათ ჩვეულებრივ განყოფილებაში გადაყვანას, სადაც სხვა მსჯავრდებულებს შეუერთდებიან.

CPT-ს სურს, კიდევ ერთხელ გაუსვას ხაზი, რომ არავითარი გამართლება არ აქვს ხელბორკილების სისტემატურად დადებას ან შიშველ ჩხრეკას, განსაკუთრებით, უკვე დაცულ გარემოში. კომიტეტმა ასევე არაერთხელ გაიმეორა, რომ ძალების გამოყენება თავისუფლების აღკვეთის არეალში დაუშვებელია. ამასთან დაკავშირებით, კომიტეტს სურს, ხაზგასმით აღნიშნოს შემდეგი: სხვადასხვა ევროპულ ქვეყანაში მიღებულმა გამოცდილებამ აჩვენა, რომ *უვალოდ თავისუფლება აღკვეთილი პირები აუცილებლად მეტად საშიშები არ არიან, ვიდრე სხვა მსჯავრდებულები* (იხ. აგრეთვე პუნქტი 76). გარდა ამისა, ფაქტია, რომ უვალოდ თავისუფლება აღკვეთილი პირები - როგორც, ყველა სხვა პატიმარი - *ციხეში განთავსდება სასჯელის სახით და არა დასასჯელად*.

“უვალო ნიშნავს უვალოს”

73. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ევროპის საბჭოს ზოგიერთ წევრ სახელმწიფოში პირს შეიძლება მიესაჯოს უვალო თავისუფლების აღკვეთა, პირობით გათავისუფლების ყოველგვარი შესაძლებლობის გარეშე. ეს არის „ფაქტობრივი ან სრული უვალო პატიმრობა“. CPT თავის არაერთ ანგარიშში აკრიტიკებს ამგვარი სასჯელის თავად პრინციპს: იგი სერიოზულად შიშობს იმ დამოკიდებულების გამო, რომლის მიხედვითაც მუდმივად თავისუფლება აღკვეთილი ადამიანი ყველაზე საშიშ პირად ითვლება - ერთხელ და სამუდამოდ და მას პირობით გათავისუფლების ყოველგვარი იმედიც კი ჩამორთმეული აქვს (გარდა გათავისუფლება ჰუმანური მოსაზრებებით ან შეწყალებით). კომიტეტი თვლის, რომ პირის საკანში სამუდამოდ მოთავსება, გათავისუფლების რეალური იმედის გარეშე, არაჰუმანურია. აგრეთვე აღსანიშნავია, რომ გარკვეულ ეტაპზე პირობითი გათავისუფლებით არსებითად შეიძლება ისარგებლოს იმ პირმაც, ვინც სისხლის სამართლის საერთაშორისო სასამართლომ (ან საგანგებო საერთაშორისო ტრიბუნალმა) გაასამართლა სერიოზული დანაშაულების გამო, როგორცაა გენოციდი, ომი და კაცობრიობის წინააღმდეგ ჩადენილი დანაშაული.

რასაკვირველია, CPT მიიჩნევს, რომ პატიმრობა გათავისუფლების შესაძლებლობის გარეშე, გამორიცხავს პატიმრობის ერთ-ერთ არსებით გამამართლებელ გარემოებას - რეაბილიტაციის შესაძლებლობას. დასჯა და საზოგადოების დაცვა საპატიმრო სასჯელის მნიშვნელოვანი ელემენტებია, რეაბილიტაციისა და საზოგადოებაში დაბრუნების ყოველგვარი იმედის იმთავითვე აღმოფხვრა კი ადამიანურ სახეს აკარგვინებს პატიმარს. ეს არ ნიშნავს, რომ ყველა მუდმივი პატიმარი ადრე თუ გვიან უნდა გათავისუფლდეს; საზოგადოების დაცვას სასიცოცხლო მნიშვნელობა აქვს. თუმცა, გარკვეულ ეტაპზე ნებისმიერი განაჩენი შეიძლება გონივრულად გადაისინჯოს, გამომდინარე სასჯელის დაგეგმვის ინდივიდუალური ამოცანებიდან, რომლებიც განაჩენის გამოტანისთანავე უნდა განისაზღვროს და შემდგომში რეგულარულად გადაიხედოს. ეს მხოლოდ იმედს როდი წარმოშობს, არამედ პატიმარს უსახავს მიზანს, რაც კარგად მოქცევის მოტივაციას გაუჩენს. აქედან გამომდინარე, ეს ფაქტი დაეხმარება ციხის ხელმძღვანელობასაც ადამიანებთან მოპყრობაში, რომელთაც, სხვაგვარად, არც არაფრის იმედი ექნებოდათ და, მაშასადამე, არც არაფერი დასაკარგი.

ადამიანის უფლებათა ევროპულმა სასამართლომ ბოლო წლებში განიხილა არაერთი საქმე, სადაც ადგილობრივმა სასამართლოებმა უვადო თავისუფლების აღკვეთის განაჩენი გამოიტანეს, ვადამდე ან პირობითი გათავისუფლების შესაძლებლობის გარეშე, და სადაც - ჰუმანური მოსაზრებებიდან გამომდინარე ან გამონაკლისი შემთხვევების გამო გათავისუფლების გარდა - მუდმივი პატიმრობა ზუსტად სიცოცხლის ბოლომდე პატიმრობას ნიშნავდა. დღეისათვის სასამართლოს ყველაზე ავტორიტეტული გადაწყვეტილება, რომელიც დიდმა პალატამ გამოიტანა საქმეზე *ვინტერი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Vinter and others v. The United Kingdom)*⁶, ამბობს, რომ სახელმწიფოს მიერ პირისათვის თავისუფლების აღკვეთა, თავისუფლების ხელახლა მოპოვების შანსის დატოვების გარეშე, შეუთავსებელია ადამიანურ ღირსებასთან და, აქედან გამომდინარე, ეწინააღმდეგება ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-3 მუხლს.

სტრასბურგის სასამართლოს არსებული პრეცედენტული სამართლიდან სამი მთავარი დასკვნა გამომდინარეობს: წევრი სახელმწიფოების *კანონმდებლობა* მომავალში აუცილებლად უნდა ითვალისწინებდეს სასჯელის მოხდის გარკვეულ პერიოდს, რომლის გასვლის შემდეგაც *შესაძლებელი იქნება* განაჩენის გადახედვა; გარდა ამისა, წევრმა სახელმწიფოებმა უნდა დაადგინონ *პროცედურა*, რომლის შესაბამისადაც უნდა გადაიხედოს განაჩენი; დაბოლოს, თავისუფლების აღკვეთა ციხეში ისე უნდა იყოს ორგანიზებული, რომ უვადო პატიმრებს აძლევდეს *თანდათანობითი რეაბილიტაციის* შესაძლებლობას.

უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილი პირების მოპყრობის ძირითადი მიზნები და პრინციპები

74. CPT-ს აზრით, უვადო პატიმრების მოპყრობის მიზნები და პრინციპები გაცხადებულია მინისტრთა კომიტეტის რეკომენდაციაში Rec(2003)23 წევრი სახელმწიფოებისათვის - ციხის ადმინისტრაციის მხრიდან უვადო და სხვა გრძელვადიანი პატიმრების მართვის შესახებ, რომელიც ყველაზე შესაბამისი და ამომწურავი დოკუმენტია ამ ჯგუფის პატიმრებთან მიმართებით. ეს პრინციპებია:

- *ინდივიდუალობის პრინციპი*: თითოეული უვადო თავისუფლების აღკვეთა უნდა ეფუძნებოდეს სასჯელის მოხდის ინდივიდუალურ გეგმას, რომელიც მორგებული იქნება პატიმრის საჭიროებებსა და რისკებზე;
- *ნორმალიზაციის პრინციპი*: უვადო პატიმრების მიმართ, სხვა პატიმრების მსგავსად, უნდა გამოიყენებოდეს მხოლოდ ისეთი შეზღუდვები, რომლებიც აუცილებელია მათი უსაფრთხო და დისციპლინური პატიმრობისათვის;

⁶ იხ. *ვინტერი და სხვები გაერთიანებული სამეფოს წინააღმდეგ (Vinter and Others v. The United Kingdom)* [GC], Nos. 66069/09, 130/10 და 3896/10, 2013 წლის 9 ივლისი.

- *პასუხისმგებლობის პრინციპი:* უვადო პატიმრებს უნდა მიეცეთ შესაძლებლობა, ციხის ყოველდღიურ ცხოვრებაში იმოქმედონ პირადი პასუხისმგებლობით, მათ შორის, სასჯელის დაგეგმვისას;
- *უშიშროებისა და უსაფრთხოების პრინციპები:* მკაფიოდ უნდა განასხვავონ ერთმანეთისაგან ნებისმიერი საფრთხე, რომელსაც უვადო პატიმრები უქმნიან გარე საზოგადოებას ან შეიძლება შეუქმნან სხვა პატიმრებსა თუ ციხეში დასაქმებულ ადამიანებსა და ვიზიტორებს;
- *განცალკევების პრინციპი:* დაუშვებელია უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილი პირების განცალკევებით მოთავსება მხოლოდ და მხოლოდ მათი განაჩენის საფუძველზე. მათ უნდა რთავდნენ სხვა პატიმრებთან ურთიერთობის ნებას, ყველა რელევანტური ფაქტორის გათვალისწინებით და რისკების შეფასების საფუძველზე;
- *პროგრესირების პრინციპი:* უვადო პატიმრებს უნდა ეძლეოდეთ შესაძლებლობა, სასჯელის მოხდის პროცესში გაიუმჯობესონ პირობები და რეჟიმი ინდივიდუალური ქცევის, პროგრამებში მონაწილეობისა თუ პერსონალსა და სხვა პატიმრებთან თანამშრომლობის საფუძველზე.

ამ პრინციპების პრაქტიკაში დანერგვა

75. ციხე უნდა იყოს უსაფრთხო, დაცული და დისციპლინირებული ყველასათვის, ვინც იქ არის. ვინაიდან გამოკეტვა დახშულ გარემოში, მით უფრო, განუსაზღვრელი ვადით, აშკარად საზიანოა თითქმის ყველა ადამიანისათვის, საჭიროა ზომების მიღება ამ ზიანის შესამცირებლად. უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილი პირების შემთხვევაში ამის მიღწევის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მეთოდია თარიღის განსაზღვრა - პირველად როდის განიხილება შესაძლო გათავისუფლება. ასევე, თითოეული პატიმრისათვის მასზე მორგებული ინდივიდუალური პროგრამის შედგენა, რომელშიც გათვალისწინებული იქნება ჩარევის რეალისტური გზები და ამ თარიღამდე შესრულდება. რასაკვირველია, ეს პროგრამა მოითხოვს რეგულარულ გადასინჯვას, მაგრამ მიზანი ყოველთვის უნდა იყოს პატიმრის ჩართვა თავისი განვითარების პროცესში და მისი ეტაპობრივი შეფასება, ასევე, უკუკავშირს მის ქცევაზე. შედეგად, ამგვარი პროგრამა უვადო პატიმრებს უნდა აძლევდეს შესაძლებლობას, რომ ენერგია მიმართონ თავიანთი მდგომარეობის თითოეული ასპექტისკენ, სანამ პირველი გადასინჯვის დღე დადგება. ეს უნდა მოიცავდეს დროის გატარებას ნაკლებად მკაცრად დაცულ პირობებში, განსაკუთრებით, საზოგადოებაში ცხოვრებას ვადის გასვლის ბოლო პერიოდში. ეს აუცილებელია იმისათვის, რომ რისკებისა და საჭიროებათა მართვის გეგმამ განაგრძოს მუშაობა დაცული გარემოს მიღმაც. წარმატებული რეინტეგრაციისათვის არსებითი მნიშვნელობა აქვს ზრუნვის გაგრძელებას საზოგადოებაში ცხოვრების დროსაც. შესაბამისი გეგმა უნდა დაისახოს გათავისუფლების თარიღამდე ბევრად ადრე.

ინდივიდუალიზაცია

76. ამ ზოგადი პრინციპების შესასრულებლად საჭიროა სასჯელის მოხდის ინდივიდუალური დაგეგმვა. თავისი გამოცდილებიდან აგრეთვე, ციხის ბევრი ადმინისტრაციის მიერ დაგროვებული ცოდნიდან გამომდინარე, CPT ასკვნის, რომ თავისუფლებააღკვეთილი პირები აუცილებლად სხვა პატიმრებზე საშიშები არ არიან (იხ. აგრეთვე პუნქტი 72); ბევრი მათგანის გრძელვადიან ინტერესებშია სტაბილური და უკონფლიქტო გარემო. ამასთან, სასჯელის მოხდის დასაწყისში ძალიან საშიში ადამიანები, შესაძლოა, ბევრად უვნებელნი გახდნენ დროთა განმავლობაში - არა მარტო გრძელვადიანი სასჯელის ვადის გასვლის გამო, არამედ მიზნობრივი ინტერვენციებისა და ჰუმანური მოპყრობის შედეგად. უვადო თავისუფლების აღკვეთის დაკისრების შემდეგ ინდივიდუალიზაცია უნდა გაგრძელდეს სასჯელის მოხდის დაგეგმვის პროცესით, რაც ინდივიდუალურ გარემოებათა შეფასებას უნდა დაეფუძნოს. ინდივიდუალიზაციისათვის საჭიროა ხანგრძლივი წინასწარი შეფასება, განხორციელებული, უპირატესად, საგანგებო ადგილას, შესაბამისი პერსონალის მიერ, როგორებიც არიან გამოცდილი და სპეციალურად გადამზადებული ციხის ოფიცრები, ფსიქოლოგები, პედაგოგები და სოციალური მუშაკები. ფსიქიატრი აუცილებლად უნდა ჩაერთოს, თუკი არსებობს შესაძლო ფსიქიკური ჯანმრთელობის პრობლემის ნიშნები. პატიმართან თანამშრომლობით მოქმედი ამგვარი გუნდის ამოცანა უნდა იყოს პატიმრის მდგომარეობის შეძლებისდაგვარად უკეთ გააზრება, როგორც ციხის გარემოში, ასევე გარეთ საზოგადოებაში; აგრეთვე, პატიმრის საჭიროებათა გამოკვეთა კონკრეტული ჩარევებისათვის, რათა ციხეში ყოფნის პერიოდი რაც შეიძლება სასარგებლო აღმოჩნდეს გამოვლენილ საჭიროებათა დაკმაყოფილებისა და გათავისუფლებისათვის მომზადების მხრივ. საჭიროა რისკებისა და საჭიროებების შეფასების აკრედიტებულ ინსტრუმენტთა გამოყენება, პროფესიულ დასკვნებთან ერთად.⁷ მუშაობის შედეგად მიღებული ანალიზი და გეგმა შეძლებისდაგვარად უნდა გაეცნოს პატიმარს და იქცეს ძირითად დოკუმენტად ნებისმიერი პირისათვის, ვინც ამ პატიმართან მუშაობს. გეგმა უნდა გადაისინჯოს რეგულარულად, თან პატიმარს ეცნობოს შენიშვნები და შეფასებები.

სასჯელის მოხდის გეგმის განხორციელება

77. *სახელმძღვანელო პრინციპები სასჯელის მოხდის გეგმის განხორციელებისას თითქმის ისეთივეა, როგორიც ყველა პატიმრის შემთხვევაში.* პატიმრების მიმართ არ უნდა გამოიყენონ არანაირი შეზღუდვა, რომელიც აუცილებელი არ არის კარგი წესრიგის, უსაფრთხოებისა და დისციპლინის დასაცავად ციხეში. კერძოდ, თითოეული ინდივიდის მიმართ გამოყენებული უსაფრთხოების ზომები მის მიერ შექმნილი რისკის

⁷ იხ. ევროპის საბჭოს რეკომენდაცია CM/Rec (2014)3 წვერი სახელმწიფოებისათვის საშიშ დამნაშავეთა შესახებ.

პროპორციული უნდა იყოს. ჩადენილი დანაშაულის ბუნება მხოლოდ ერთი ფაქტორია ამის შეფასებისას. პრინციპული საკითხია, რომ უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილი პირების პატიმრობის რეჟიმის განსაზღვრაზე პასუხისმგებლობა ეკისრებოდეს ციხის ხელმძღვანელობას, ის ყოველთვის დაეფუძნოს პატიმრის მდგომარეობის ინდივიდუალურ შეფასებას და არ იყოს დაკისრებული სასჯელის ავტომატური შედეგი (ანუ საქმის განმხილველმა მოსამართლემ არ განსაზღვროს რეჟიმი).

78. მსგავსად, უვადო პატიმრები არ უნდა მოთავსდნენ სხვა მსჯავრდებულებისაგან განცალკევებით, გარდა შეფასების ეტაპისა, თუმცა, მისაღებია, რომ გრძელვადიანი პატიმრები ძალიან მოკლევადიანი პატიმრებისაგან განცალკევებით იყვნენ. პატიმრობის ვადის ხანგრძლივობა აუცილებლად პირდაპირ არ უკავშირდებოდა უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილ პირთა რისკის დონეს და ნორმალიზაციის პრინციპი მოითხოვს, რომ უვადო პატიმრები, სულ მცირე, ურთიერთობდნენ სხვა გრძელვადიან პატიმრებთან, რომელთაც განსაზღვრული აქვთ გათავისუფლების თარიღი. ამგვარი ცვლა, თუმცა შეზღუდულად, მაგრამ მაინც, გარკვეულწილად განაახლებს ციხის გამოცდილებას მათთვის, ვინც ძალიან დიდი ხნით უნდა იყოს იქ.

უვადო პატიმრების სპეციალურად შექმნილ დაწესებულებაში მოთავსება აუცილებლად გამოიწვევს ბევრი ასეთი პატიმრის კიდევ მეტად დაშორებას თავიანთი ოჯახებისა და გარე კონტაქტებისაგან. მუდმივი პატიმრობა ისედაც დიდი წნეხია ასეთი ურთიერთობებისათვის და თუ ამას დაემატება პატიმრის მოთავსება სახლიდან შორს, მეტად შემცირდება იმ ელემენტების მხარდაჭერის შესაძლებლობა, რომლებიც არსებითია რესოციალიზაციისათვის. გარდა ამისა, უვადო პატიმრებს არ უნდა დაეკისროთ იმაზე მეტი შეზღუდვა, ვიდრე რიგით პატიმრებს, როცა საქმე ეხება მათ შინაარსიან კონტაქტს ოჯახებსა და ახლო ადამიანებთან. პატიმრობის პირველი წლების მანძილზე კონტაქტის შეზღუდვამ შეიძლება მნიშვნელოვნად დააზიანოს, გაანადგუროს კიდევ, ამგვარი ურთიერთობები. ასევე მნიშვნელოვანია, რომ უვადო პატიმრებისათვის მაქსიმალურად რეგულარულად იყოს ხელმისაწვდომი ვიზიტები, სატელეფონო ზარები, წერილები, გაზეთები, რადიო და ტელევიზია, რათა შეინარჩუნონ გარე სამყაროსთან კონტაქტის განცდა.

79. უვადო პატიმრებს უნდა ჰქონდეთ წვდომა აქტივობებით სავსე რეჟიმზე, ჩვეულებრივ, სხვა პატიმრებთან ერთად. დასაქმება, განათლება, სპორტი, კულტურული აქტივობები და ჰობი არა მარტო ეხმარება მათ დროის გაყვანაში, არამედ არსებითად მნიშვნელოვანია მათი სოციალური და სულიერი ჯანმრთელობისათვის, აგრეთვე გარკვეული უნარების ჩამოყალიბებისათვის, რაც გამოსადეგია პატიმრობის პროცესშიც და შემდეგაც. პატიმართა ამგვარ აქტივობებში ჩართვა, ასევე დანაშაულებრივი ქცევის გამოსასწორებელ აქტივობებში მონაწილეობა, მნიშვნელოვანი ფაქტორია თითოეული პირის ქცევის შეფასებისას. ეს ეხმარება ყველა საფეხურის პერსონალს, უკეთ გაიცნონ პატიმრები და გამოიტანონ ინფორმირებული დასკვნები, თუ როდის ესაჭიროებათ მათ

რეჟიმის გამკაცრება ან როდის შეიძლება მათი ნდობა და უსაფრთხოების ზომების შემსუბუქება. პროგრესირების ამგვარ შესაძლებლობას საკვანძო მნიშვნელობა აქვს ციხის მენეჯმენტისთვისაც და პატიმრებისთვისაც. ეს მოტივაციას უმაღლებს და წაახალისებს მსჯავრდებულებს, რადგან უდგენს ერთგვარ ეტაპებს მათთვის გაურკვეველ სამყაროში, ასევე, აღრმავებს ურთიერთობას თანამშრომლებსა და პატიმრებს შორის, რაც, თავის მხრივ, ხელს უწყობს *დინამიკურ უსაფრთხოებას*.

რასაკვირველია, დინამიკური უსაფრთხოების ეფექტიანმა დანერგვამ არსებითი წვლილი უნდა შეიტანოს შეფასების პროცესში, თუ როდის არის უსაფრთხო ცალკეული პატიმრის საზოგადოებაში გაშვება: თავდაპირველად ხანმოკლე შვებულებით და ბადრაგის თანხლებით, შემდეგ - ბადრაგის გარეშე და ღამისთევით, ბოლოს კი პირობითი გათავისუფლებით. კარგი პერსონალი სიღრმისეულად შეისწავლის თითოეულ პირს და თავის დასკვნებს გაუზიარებს გადაწყვეტილების მიმღებ ორგანოებსა და იმ სამსახურებს, რომლებიც პასუხისმგებლები არიან ზედამხედველობასა და საზოგადოებაში მხარდაჭერაზე. არსებულ სისტემათა უმრავლესობა სუსტად იყენებს თანამშრომლებს, განსაკუთრებით, უსაფრთხოების სამსახურის წარმომადგენლებს, რომლებიც, ჩვეულებრივ, ყველაზე მეტ დროს ატარებენ პატიმრებთან. ხშირად მათ სურვილს უქრობენ - ან სულაც უკრძალავენ - რომ უკეთ გაიცნონ პატიმრები, აქედან გამომდინარე, იკარგება პერსონალსა და პატიმრებს შორის დადებითი დამოკიდებულების ჩამოყალიბების არაჩვეულებრივი შესაძლებლობა. კარგი ურთიერთობები, შესაბამის ჩარჩოებში, არა მარტო აუმჯობესებს უსაფრთხოებას, არამედ სტიმულს აძლევს პატიმარს, ითანამშრომლოს რეჟიმთან, ხოლო თანამშრომლები დაწესებულებაში მუშაობის ბევრად უკეთეს გამოცდილებას იძენენ, ვიდრე ეს ხელმისაწვდომია რიგითი ოფიცრისთვის, რომლის ფუნქციაც მხოლოდ გასაღების გადატრიალებაა. რასაკვირველია, ამისათვის საჭიროა თანამშრომლების სათანადოდ შერჩევა, გადამზადება, დაკვირვება და სისტემის სხვა პროფესიონალთა მხარდაჭერა, მაგრამ სარგებელი ძალიან აშკარაა, ზოგიერთი წევრი სახელმწიფოს გამოცდილებით და CPT-ს დაკვირვებით.

80. ეჭვგარეშეა, რომ არიან ძალიან საშიში უვადო პატიმრებიც. თუმცა მათ მიმართაც ისეთივე მიდგომაა საჭირო, როგორც სხვა პატიმრებთან. მათ შორის: შესაბამისი პატიმრის ინდივიდუალური მდგომარეობის დეტალური შესწავლა; რისკების მართვა შესაბამისი გეგმით, თუ როგორ უნდა დაკმაყოფილდეს პირის საჭიროებები, გრძელვადიან პერსპექტივაში კი შემცირდეს დანაშაულის ხელმეორედ ჩადენის ალბათობა. პარალელურად, სათანადო დონეზე უნდა იყოს დაცული სხვათა უსაფრთხოება და რეგულარულად განიხილებოდეს უსაფრთხოების ზომები. მიზანი - ისევე, როგორც ყველა საშიში პატიმრის შემთხვევაში - უნდა იყოს მისი საშიშროების დონის შემცირება სათანადო ჩარევით და პატიმართა ჩვეულ რეჟიმში დაბრუნება შეძლებისდაგვარად სწრაფად.

დასკვნა

81. CPT მოუწოდებს წევრ სახელმწიფოებს, გადახედონ უვადო პატიმართა მოპყრობას, რათა იგი შეესაბამებოდეს იმ ინდივიდუალურ რისკს, რომელსაც ქმნიან როგორც პატიმრობისას, ასევე გარეთ, საზოგადოებაში, და არ არის განპირობებული მხოლოდ მათზე დაკისრებული სასჯელით. კერძოდ, წევრმა სახელმწიფოებმა უნდა გადადგან შესაბამისი ნაბიჯები, რათა გაუქმდეს უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილი პირების სხვა (გრძელვადიან) პატიმართაგან განცალკევების სამართლებრივი ვალდებულება და ბოლო მოეღოს უსაფრთოხების ზომების (მაგ.: ციხის შიგნით ხელბორკილების) სისტემატურ გამოყენებას.

82. გარდა ამისა, ყველა შესაძლო ძალისხმევაა გასაღები, რომ უვადოდ თავისუფლებააღკვეთილ პირებს მათ საჭიროებებზე მორგებული რეჟიმი ჰქონდეთ და დაეხმარნონ იმ რისკის შემცირებაში, რომელსაც ქმნიან. ასევე უნდა შემცირდეს ის გარდაუვალი ზიანიც, რომელსაც იწვევს განუსაზღვრელი ვადით დაკისრებული სასჯელი. მათ უნდა შეუწარჩუნდეთ გარე სამყაროსთან კონტაქტი, მიეცეთ ნებართვის საფუძველზე საზოგადოებაში გასვლის შესაძლებლობა და ეს გასვლა იყოს უსაფრთხო, სულ მცირე, შემთხვევათა უმრავლესობაში. ამასთან დაკავშირებით, უნდა არსებობდეს პროცედურები, რომელთა შესაბამისადაც გადაისინჯება განაჩენი. რასაკვირველია, პატიმრობის გარკვეული ვადის გასვლის შემდეგ გათავისუფლების მოთხოვნისათვის მხოლოდ ფორმალური პროცედურების არსებობა არ კმარა; წევრმა სახელმწიფოებმა - უპირატესად, უვადო პატიმართა მიმართ მოპყრობით - უნდა უზრუნველყონ ამგვარი შესაძლებლობის რეალურობა და ქმედითობა.